QURILISH PUDRATIDA ISH NATIJASINI QABUL QILISHDAN BOSH TORTISH: HUQUQIY ASOSLAR VA FUQAROLIK-HUQUQIY OQIBATLAR

Donayev Abduqodir Haydarovich
O‘zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Odil sudlov akademiyasi

Annotatsiya. *Tezisda qurilish pudrati shartnomasi bo‘yicha bajarilgan ish natijasini qabul qilishdan bosh tortishning huquqiy asoslari va oqibatlari tahlil qilinadi. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida buyurtmachining ish natijasini qabul qilish majburiyati, ikki tomonlama va bir tomonlama dalolatnomaning huquqiy ahamiyati hamda qabul qilishni rad etishga yo‘l qo‘yiladigan holatlar o‘rganiladi. Oliy sud Plenumining qurilish pudrati nizolariga oid tushuntirishlari va Germaniya Fuqarolik kodeksining qabul qilish instituti qiyosiy tahlil qilinadi. Nuqsonning har qanday mavjudligi qabul qilishni rad etish uchun yetarli bo‘lmasligi, rad etish huquqi nuqsonning jiddiyligi, bartaraf etish imkoniyati va obyektning shartnomaviy maqsadda foydalanishga yaroqliligiga qarab differensial baholanishi lozimligi asoslantiriladi. O‘zbekiston qonunchiligida ahamiyatsiz nuqson, bartaraf etiladigan jiddiy nuqson va foydalanishga to‘sqinlik qiluvchi bartaraf etib bo‘lmaydigan nuqsonlarning qabul qilishga ta’sirini aniqroq belgilash taklif etiladi.*

Kalit so‘zlar: *qurilish pudrati, ish natijasini qabul qilish, qabul qilishdan bosh tortish, bir tomonlama dalolatnoma, qurilish nuqsoni, buyurtmachi, pudratchi, to‘lov, xavf.*

Аннотация. *В тезисе анализируются правовые основания и гражданско-правовые последствия отказа заказчика от приемки результата работ по договору строительного подряда. Исследуются обязанность заказчика приступить к приемке, правовое значение двустороннего и одностороннего акта, а также случаи, когда отказ от приемки может считаться обоснованным. Проводится сравнительный анализ законодательства Узбекистана, разъяснений Пленума Верховного суда и положений Германского гражданского уложения об приемке результата работ. Обосновывается необходимость дифференцировать влияние недостатков на приемку в зависимости от их существенности,*

устранимости и влияния на возможность использования объекта по договорному назначению.

Ключевые слова: *строительный подряд, приемка результата работ, отказ от приемки, односторонний акт, строительный недостаток, заказчик, подрядчик, оплата, риск.*

Abstract. *This thesis examines the legal grounds and civil-law consequences of a client's refusal to accept completed construction work. It analyzes the client's duty to commence acceptance, the evidentiary and legal significance of bilateral and unilateral acceptance records, and the circumstances in which refusal may be justified. Uzbek legislation and Supreme Court Plenum guidance are compared with the German Civil Code rules on acceptance. The paper argues that the mere existence of a defect should not automatically justify refusal: the legal effect should depend on the defect's seriousness, remediability and impact on the contractual use of the construction object. A differentiated model for insignificant, serious but remediable, and non-remediable use-preventing defects is proposed.*

Keywords: *construction contract, acceptance of work, refusal of acceptance, unilateral acceptance record, construction defect, client, contractor, payment, risk.*

Kirish

Qurilish pudrati shartnomasida ish natijasini topshirish va qabul qilish bosqichi shartnomaviy munosabatlarning oddiy texnik yakuni emas. Aynan shu bosqichda pudratchi bajargan ishning shartnomaga muvofiqligi tekshiriladi, aniqlangan nuqsonlar hujjatlashtiriladi, bajarilgan ish natijasining buyurtmachiga o‘tishi rasmiylashtiriladi va keyingi mulkiy talablarning muhim daliliy bazasi shakllanadi. Shu bilan birga, amaliyotda buyurtmachining qabul qilish dalolatnomasini imzolamasligi pudratchining bajarilgan ish uchun haq olish imkoniyatini murakkablashtirishi, taraflar o‘rtasidagi nizoni esa ***“ish bajarilganmi?”*** degan masaladan ***“qabul qilishdan bosh tortish asoslimi?”*** degan boshqa huquqiy masalaga ko‘chirishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 680-moddasi qurilish pudrati shartnomasi bo‘yicha bajarilgan ish natijasi topshirishga tayyorligi haqida xabar olgan buyurtmachiga darhol qabul qilishga kirishish majburiyatini yuklaydi. Ish natijasining topshirilishi va qabul qilinishi, qoida tariqasida, ikki taraf imzolagan dalolatnoma bilan rasmiylashtiriladi. Biroq taraflardan biri dalolatnomani imzolashdan bosh tortsa, bu holat dalolatnomada qayd etilib, uni

ikkinchi taraf imzolashi mumkin. Bir tomonlama dalolatnoma faqat sud imzolashdan bosh tortish sabablarini asosli deb topgan taqdirdagina huquqiy kuchini yo‘qotishi mumkin [1].

Mazkur konstruksiya qabul qilish institutida ikki qarama-qarshi manfaatni muvozanatlashtirishga qaratilgan. Bunda bir tomondan, buyurtmachi shartnomaga nomuvofiq yoki foydalanishga yaroqsiz ish natijasini qabul qilishga majbur etilmasligi kerak bo‘lsa, ikkinchi tomondan, buyurtmachi dalolatnomani shunchaki imzolamaslik orqali amalda bajarilgan ish uchun haq to‘lashni noma’lum muddatga kechiktira olmasligi lozim.

Qabul qilish majburiyati va bir tomonlama dalolatnomaning huquqiy funksiyasi

FK 680-moddasining mazmunidan qabul qilish buyurtmachining ixtiyoriy xatti-harakati emas, balki shartnomaviy majburiyatlardan biri ekanligi kelib chiqadi. Pudratchi ish natijasi yoki shartnomada nazarda tutilgan bosqich topshirishga tayyorligini bildirganidan so‘ng buyurtmachi qabul qilish jarayonini boshlashi kerak. Demak, buyurtmachining passivligi yoki qabul qilishni hech qanday huquqiy sabab ko‘rsatmasdan cho‘zishi shartnoma mexanizmining normal ishlashiga zid.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudi Plenumining 2016-yil 23-dekabrdagi “Iqtisodiy sudlar tomonidan qurilish pudrati shartnomasidan kelib chiqadigan nizolarni hal etishda qonun hujjatlarini qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 306-sonli qarorining 9-bandida FK 646 va 680-moddalari asosida buyurtmachi bajarilgan ishni shartnomada nazarda tutilgan muddat va tartibda pudratchi ishtirokida ko‘rib chiqishi va qabul qilishi shartligi alohida ko‘rsatilgan. Plenum bir tomonlama dalolatnomani mustaqil da’vo predmeti sifatida haqiqiy emas deb topish masalasidan ko‘ra, konkret nizoda uning daliliy ahamiyatini baholashga urg‘u beradi. Agar sud ikkinchi tarafning dalolatnomani imzolashdan bosh tortishini asossiz deb topsa, bir tomonlama dalolatnoma ishlar bajarilganligini tasdiqlovchi dalil sifatida xizmat qilishi mumkin [2].

Bu yondashuvning amaliy ahamiyati katta. Aks holda, buyurtmachining imzosi bajarilgan ish uchun haq olishning mutlaq shartiga aylanib qolishi mumkin edi. Bir tomonlama dalolatnoma esa pudratchini buyurtmachining asossiz passivligidan himoya qiluvchi protsessual-daliliy mexanizm vazifasini bajaradi. Biroq bunday dalolatnoma ***“ish, albatta, tegishli sifatda bajarilgan”*** degan rad etib bo‘lmaydigan prezumpsiyani yaratmaydi. Sud ish hajmi, sifati, shartnoma shartlari, yozishmalar, ekspertiza va boshqa dalillarni birgalikda baholashi lozim.

Shu nuqtai nazardan, qabul qilish dalolatnomasining uch funksiyasini ajratish mumkin: birinchidan, ish natijasining topshirilganligini hujjatlashtirish; ikkinchidan, qabul vaqtida aniqlangan kamchiliklarni qayd etish; uchinchidan, shartnomadagi keyingi huquqiy oqibatlar – haq to‘lash, xavfning o‘tishi, kafolat muddatining boshlanishi va nuqsonlar bo‘yicha talablarni amalga oshirish uchun faktik-huquqiy asos yaratish.

Qabul qilishdan bosh tortishning amaldagi mezonlari

FK 680-moddasida buyurtmachining ish natijasini qabul qilishdan bosh tortish huquqi alohida og‘ir holat bilan bog‘langan. Agar bajarilgan ishda qurilish pudrati shartnomasida ko‘rsatilgan maqsadda foydalanish imkoniyatini bermaydigan kamchiliklar aniqlansa va ularni pudratchi, buyurtmachi yoki uchinchi shaxs bartaraf eta olmasa, buyurtmachi qabul qilishdan bosh tortishga haqli [1]. Demak, normaning bevosita matnida uchta element birlashadi: nuqson mavjudligi; uning obyektning shartnomaviy maqsadda foydalanilishiga to‘sqinlik qilishi; nuqsonning bartaraf etib bo‘lmasligi.

306-sonli Plenum qarorining 9-bandi ushbu mezonni sud amaliyoti uchun takrorlaydi va yana bir holatni – qonun, shartnoma yoki ish xususiyatiga ko‘ra dastlabki sinov talab etilganda pudratchining bunday sinovdan bosh tortishini – qabul qilishni rad etishning asosli sababi sifatida ko‘rsatadi [2]. Shunday qilib, amaldagi tartib qabul qilishdan bosh tortishni istalgan kamchilik bilan emas, obyektning funksional yaroqliligiga jiddiy ta’sir qiluvchi va bartaraf etib bo‘lmaydigan nuqson yoki zarur sinovdan bosh tortish bilan bog‘laydi.

Biroq amaliy nizolarda muammo ko‘pincha aynan oraliq holatlarda yuzaga keladi. Masalan, nuqson jiddiy, lekin bartaraf etilishi mumkin; nuqson obyektning butunlay foydalanilishini to‘xtatmaydi, biroq uning muhim qismini ishlatishni cheklaydi; yoki aksincha, kamchilik texnik jihatdan mavjud, lekin obyektning xavfsizligi va funksionalligiga sezilarli ta’sir qilmaydi. Bunday vaziyatlarda ***“qabul qilish kerakmi yoki rad etish mumkinmi?”*** degan savolni faqat nuqson mavjudligi faktiga qarab hal qilish yetarli emas.

306-sonli Plenum qarorining 9.1-bandi ham qabul qilish paytidagi nuqsonlarni hujjatlashtirishning ahamiyatini ko‘rsatadi: buyurtmachi qabul vaqtida aniqlagan kamchiliklarni yoki ularni keyinchalik tuzatish to‘g‘risida talab qo‘yish imkoniyatini dalolatnoma yoxud qabul qilishni tasdiqlovchi boshqa hujjatda qayd etgan bo‘lsa, keyinchalik ularga tayanishi mumkin [2]. Bu qoida qabul qilish va nuqson bo‘yicha huquqlardan voz kechish aynan bir narsa emasligini ko‘rsatadi. Buyurtmachi ayrim nuqsonlarni qayd etgan holda ishni

qabul qilishi va keyin tegishli huquqiy himoya vositalaridan foydalanishi mumkin.

Germaniya modeli: ahamiyatsiz nuqson qabul qilishni to‘xtatmaydi

Germaniya Fuqarolik kodeksi ***(Bürgerliches Gesetzbuch – BGB)*** § 640(1) buyurtmachiga shartnomaga muvofiq tayyorlangan ishni qabul qilish majburiyatini yuklaydi va muhim qoidani belgilaydi, ya’ni ahamiyatsiz nuqsonlar ***(unwesentliche Mängel)*** sabab qabul qilishni rad etish mumkin emas [3]. Bu norma nuqsonning mavjudligi bilan qabul qilishdan bosh tortish huquqi o‘rtasiga jiddiylik mezonini kiritadi.

BGB § 640(2) esa qabul qilishni asossiz cho‘zishga qarshi qo‘shimcha mexanizm yaratadi. Pudratchi ish tugagach buyurtmachiga qabul qilish uchun oqilona muddat belgilasa va buyurtmachi shu muddat ichida kamida bitta nuqsonni ko‘rsatgan holda qabul qilishni rad etmasa, ish qabul qilingan deb hisoblanishi mumkin. Iste’molchi ishtirokidagi munosabatlarda esa bunday oqibat yuzaga kelishi uchun pudratchi iste’molchiga qabul qilmaslikning huquqiy oqibatlari haqida matn shaklida alohida xabar berishi kerak [3].

Mazkur yondashuvning O‘zbekiston huquqi uchun qiziqarli tomoni shundaki, u qabul qilishni ikki holatga ajratadi: nuqsonning mavjudligi va nuqsonning qabul qilishni rad etishga yetarli darajada jiddiyligi. Ahamiyatsiz nuqson buyurtmachining nuqsonni bartaraf etish bo‘yicha huquqlarini yo‘qotmaydi, biroq butun ish natijasini qabul qilmaslik uchun asos ham bo‘lmaydi.

Germaniya modelida qabul qilish haq to‘lash majburiyati bilan ham uzviy bog‘langan. BGB § 641(1)ga ko‘ra haq, qoida tariqasida, ish qabul qilinganda to‘lanadi. Shu bilan birga, buyurtmachi nuqsonni bartaraf etishni talab qilish huquqiga ega bo‘lsa, § 641(3) unga haqning oqilona qismini ushlab qolish imkonini beradi; qonun bunday oqilona qism sifatida odatda nuqsonni bartaraf etish uchun zarur xarajatlarning ikki baravarini ko‘rsatadi [4]. Bu konstruksiya «nuqson bor – demak, butun qabul qilish va butun to‘lov to‘xtaydi» degan yondashuv o‘rniga mutanosib huquqiy oqibatni qo‘llaydi.

Qabul qilishni rad etishning differensial modeli

Qiyosiy tahlil asosida O‘zbekiston qurilish pudrati huquqida qabul qilishga ta’sir qiluvchi nuqsonlarni kamida uch funksional toifaga ajratish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Birinchi toifa – ahamiyatsiz nuqsonlar. Bular ish natijasining xavfsizligi, asosiy funksiyasi yoki shartnomaviy maqsadda foydalanishiga sezilarli ta’sir qilmaydigan, nisbatan oddiy tarzda bartaraf etilishi mumkin bo‘lgan

kamchiliklardir. Bunday nuqsonlar qabul qilishni butunlay rad etish uchun asos bo‘lmasligi, biroq dalolatnomada qayd etilishi va buyurtmachining ularni bartaraf ettirish yoki boshqa tegishli talablarini saqlab qolishi kerak.

Ikkinchi toifa – jiddiy, biroq bartaraf etiladigan nuqsonlar. Bunday kamchiliklar obyektning muhim xususiyatlariga ta’sir qilishi mumkin, lekin texnik jihatdan bartaraf etish imkoniyati mavjud. Bu holatda qabul qilishning huquqiy oqibati nuqsonning real ta’siriga qarab belgilanmog‘i lozim: ayrim hollarda qabul qilishni nuqson bartaraf etilguniga qadar kechiktirish, ayrim hollarda esa nuqsonni qayd etgan holda qabul qilish va haqning tegishli qismini ushlab qolish samaraliroq bo‘lishi mumkin.

Uchinchi toifa – obyektni shartnomada nazarda tutilgan maqsadda ishlatishga imkon bermaydigan va bartaraf etib bo‘lmaydigan nuqsonlar. Aynan ushbu holat FK 680-moddasining amaldagi oxirgi qismiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri mos keladi va buyurtmachining ish natijasini qabul qilishdan bosh tortish huquqini asoslaydi.

Bunday differensial model buyurtmachi huquqlarini zaiflashtirmaydi. Aksincha, nuqsonning xususiyatiga mos himoya vositasini tanlash imkonini beradi. Pudratchi ham ahamiyatsiz kamchilik sabab butun ish natijasining qabul qilinmasligi va to‘lovning to‘liq bloklanishi xavfidan himoyalanadi. Natijada qabul qilish instituti jazolovchi vosita emas, taraflar manfaatlarini muvozanatlashtiruvchi mexanizm sifatida ishlaydi.

Asossiz bosh tortishning fuqarolik-huquqiy oqibatlarini aniqlashtirish

Qabul qilishdan asossiz bosh tortishning huquqiy oqibatlari ham tizimli yondashuvni talab qiladi. Amaldagi O‘zbekiston huquqida bir tomonlama dalolatnoma pudratchiga buyurtmachining imzosiz ham ish topshirilganini isbotlash imkonini beradi. Biroq nizoning amaliy markazi ko‘pincha dalolatnomaning o‘zidan ko‘ra, undan kelib chiqadigan haq to‘lash, xavfning o‘tishi, kafolat davrining boshlanishi va kechikish oqibatlari bilan bog‘liq bo‘ladi.

Shu sababli qonunchilik yoki Oliy sud Plenumi tushuntirishlarida asossiz rad etishning kamida quyidagi oqibatlari o‘zaro bog‘langan holda yoritilishi maqsadga muvofiq: pudratchi qabul qilish uchun tegishli tarzda xabar bergan bo‘lishi; ish natijasi amalda qabul qilishga tayyor bo‘lishi; buyurtmachiga ko‘rik va nuqsonlarni qayd etish uchun real imkoniyat berilishi; rad etish aniq sabablar va nuqsonlar bilan asoslanishi; asossiz rad etilgan taqdirda bir tomonlama dalolatnomaning daliliy kuchi, haq to‘lash majburiyatining yuzaga kelishi va tegishli xavflarning taqsimlanishi aniqlashtirilishi.

Ayniqsa, rad etishning shakliga e’tibor qaratish zarur. «Ishni qabul qilmayman» mazmunidagi umumiy bayonot o‘rniga buyurtmachi qaysi konkret nuqson yoki shartnomaviy nomuvofiqlik qabul qilishga to‘sqinlik qilayotganini ko‘rsatishi kerak. BGB § 640(2)dagi kamida bitta nuqsonni ko‘rsatib rad etish talabi shu ma’noda foydali qiyosiy tajriba hisoblanadi [3]. O‘zbekiston sharoitida esa yirik qurilish obyektlarining murakkabligini inobatga olib, rad etish dalolatnomasida nuqsonning joylashuvi, tavsifi, uning shartnoma yoki texnik talabga nomuvofiqligi va qabul qilishga qanday ta’sir qilayotgani qayd etilishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan xorijiy va milliy qonunchilik tahliliga ko‘ra qonunchilik va sud amaliyotini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflarni bildirish maqsadga muvofiq.

Birinchidan, FKning qurilish pudratida ish natijasini qabul qilishga oid normalarida yoki ularni qo‘llash bo‘yicha sud tushuntirishlarida ***“ahamiyatsiz nuqson”***ning qabul qilishga ta’siri alohida belgilanishi maqsadga muvofiq. Ahamiyatsiz va bartaraf etiladigan nuqsonlar, qoida tariqasida, butun ish natijasini qabul qilishni rad etish uchun asos bo‘lmasligi, buyurtmachining nuqson bo‘yicha boshqa talablarini esa saqlab qolishi kerak.

Ikkinchidan, qabul qilishni rad etish asoslantirilgan bo‘lishi lozimligi aniq ifodalanishi kerak. Buyurtmachi pudratchining qabul qilish haqidagi xabarini olgach, shartnomada yoki qonunda belgilangan muddat ichida qabul qilishga kirishishi, rad etgan taqdirda esa konkret nuqsonlarni va ularning qabul qilishga ta’sirini ko‘rsatishi lozim.

Uchinchidan, jiddiy, lekin bartaraf etiladigan nuqsonlar uchun ***“hammasi yoki hech narsa” modeli***dan voz kechish maqsadga muvofiq. Nuqsonning xususiyatiga qarab qabul qilishni qisqa muddatga kechiktirish, nuqsonlarni qayd etib qabul qilish, haqning nuqsonni bartaraf etishga mutanosib qismini vaqtincha ushlab qolish kabi huquqiy oqibatlar tizimi qo‘llanishi mumkin.

To‘rtinchidan, bir tomonlama dalolatnomaning daliliy kuchi bilan undan kelib chiqadigan moddiy-huquqiy oqibatlar farqlanishi lozim. Dalolatnoma ish bajarilganligini isbotlovchi muhim dalil bo‘lishi mumkin, biroq ishning hajmi, sifati, shartnomaga muvofiqligi va haq miqdori zarur hollarda boshqa dalillar bilan birgalikda tekshiriladi.

Beshinchidan, qabul qilish jarayonini raqamli hujjatlashtirish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Elektron xabarnoma, foto va video qaydlar, geolokatsiyaga bog‘langan nuqsonlar reyestri, elektron imzoli qabul qilish protokoli taraflarning keyingi nizoda pozitsiyasini aniqroq isbotlashga xizmat

qiladi. Bunday mexanizm, ayniqsa, katta hajmdagi va bosqichma-bosqich topshiriladigan qurilishlarda dalillar yo‘qolishi xavfini kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, qurilish pudratida ish natijasini qabul qilishdan bosh tortish buyurtmachining cheklanmagan ixtiyoriy huquqi emas. FK 680-moddasi qabul qilish majburiyatini umumiy qoida sifatida belgilab, rad etishning eng og‘ir asosini – obyektni shartnomaviy maqsadda ishlatishga imkon bermaydigan va bartaraf etib bo‘lmaydigan kamchilikni nazarda tutadi. 306-sonli Plenum qarori esa bir tomonlama dalolatnomaning daliliy funksiyasini va rad etishning asosli sabablarini sud amaliyoti uchun aniqlashtiradi.

Germaniya BGB § 640dagi ahamiyatsiz nuqson sabab qabul qilishni rad etish mumkin emasligi va rad etishda konkret nuqson ko‘rsatilishi zarurligi O‘zbekiston huquqi uchun foydali qiyosiy model hisoblanadi. Mazkur tajriba asosida qabul qilishga ta’sir qiluvchi nuqsonlarni ahamiyatsiz, jiddiy-bartaraf etiladigan va foydalanishga to‘sqinlik qiluvchi bartaraf etib bo‘lmaydigan nuqsonlarga funksional ajratish taklif etildi.

Bunday yondashuv buyurtmachining sifatli ish natijasini olish manfaatini saqlagan holda pudratchini asossiz qabul qilmaslik va to‘lovni bloklashdan himoya qiladi. Eng muhimi, qabul qilish instituti nuqson mavjud yoki mavjud emas degan ikki qutbli modeldan chiqib, nuqsonning jiddiyligi va uning shartnomaviy natijaga ta’siriga mos mutanosib huquqiy oqibatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (ikkinchi qism) // URL: https://lex.uz/docs/-180552

2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudi Plenumining 2016-yil 23-dekabrdagi “Iqtisodiy sudlar tomonidan qurilish pudrati shartnomasidan kelib chiqadigan nizolarni hal etishda qonun hujjatlarini qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 306-son qarori // URL: https://lex.uz/docs/-3106543

3. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). § 640. Abnahme. Bundesministerium der Justiz / Bundesamt für Justiz, Gesetze im Internet.

4. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). § 641. Fälligkeit der Vergütung. Bundesministerium der Justiz / Bundesamt für Justiz, Gesetze im Internet.